

נתקבלו במערכת

עטרת צבי. קשרי הידידות בין מרנן ורבנן הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל רבה של ארץ ישראל, והגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל רבה של ירושלים. יוצא לאור לרגל כ"א כסלו תשס"ו, ארבעים וחמש שנה לפטירת הגרצ"פ פראנק זצ"ל. ליקט וערך: עמיחי כנרתי. [איתמר] תשס"ו. 45 עמ'. (02-9709988)

הראי"ה והאחיעזר. קשרי הידידות בין גדולי עולם, הגאון רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל רבה של ארץ ישראל, והגאון רבי חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל רבה של וילנא ורבן של כל בני הגולה. יוצא לאור באלול התשס"ו, ג' אלול יום השנה למרן הראי"ה קוק זצ"ל, ו' אלול יום השנה לרב יצחק מאיר האיתן זצ"ל. ליקט וערך: עמיחי כנרתי. [איתמר] תשס"ו. 62 עמ'. (02-9709988)

הקשרים בין הרב קוק זצ"ל לבין שנים מידידיו הקרובים, גדולי ישראל, נחשפים בשתי חוברות חדשות, מלאות וגדושות. כפי שהיה בשתי החוברות הקודמות שהוציא לאור הרב כנרתי המשמש כר"מ בישיבה הגבוהה שביישוב איתמר שבשומרון (אז נדברו יראי ה" על הקשרים בין הראי"ה לגרא"ז מלצר זצ"ל ו'אור שלמה' בין הראי"ה לגרש"ז אורבך זצ"ל), גם באלו כל פרט מגובה בציוני מקורות מדויקים, וכל אירוע מתואר בפירוט עד שהקורא חש כאילו 'היה שם'. ארבעת החוברות המיוחדות האלו מהוות המשך למפעלו הגדול של הרמ"צ נריה זצ"ל, שתיעד וליקט ותיאר את דמויותיהם של הראי"ה והסובבים אותו במאמרים וספרים רבים. בחוברת 'עטרת צבי' מתוארות בקיצור ובבהירות תקופות יפו וירושלים בחיי הראי"ה, הקשרים שהלכו והתחדקו בינו לבין הרצפ"פ ועמו עוד רבים מחכמי ורבני ירושלים (הרצפ"פ היה גם זה שהציג לפני הרב קוק את העילוי הירושלמי הצעיר הר"מ חרל"פ זצ"ל, שהפך לימים לתלמיד-חבר מובהק ומיוחד של הראי"ה) והפעולות המשותפות של הראי"ה והרצפ"פ לביצור התורה והדת ביישוב המתחדש, ונוספו בה כמה נספחים מעניינים, ביניהם תיאור קשריו המיוחדים של הרצפ"פ עם הרצ"ה קוק והרב חרל"פ; בחוברת השניה מובאים בין השאר קטעי אגרות ששלחו גדולי ירושלים ווילנא, הראי"ה והרח"ע, זה לזה, בהם המחאה הנמרצת שמחו הגר"ע, הגרא"ז מלצר ורמ"מ אפשטיין זצ"ל על הפגיעה שפגעו כמה מקנאי ירושלים בראי"ה בשנת תרצ"ג. המחבר מתנה את צערו על כך שרק תריסר אגרות ששלח הראי"ה לרח"ע ידועות היום (חלקן עדיין לא נדפסו), לעומת כ-45 [1] אגרות של הרח"ע לראי"ה; והוא מייחל להדפסת הכרכים הבאים של אגרות הראי"ה, שלא ברור מדוע הכנתם מתעכבת שנים כה רבות. כדרכו של הרב כנרתי נוספו גם לחוברת זו נספחים, 'דבר גדול' ו'דבר קטן': הראשון בענין הנהגות הצניעות המיוחדות של מרן הראי"ה זצ"ל, והשני בענין אי אמירת 'הוא רחום' בתחילת תפילת ערבית בחוה"מ - הרב כנרתי מראה שחצרות חסידים רבות, כמה מגדולי ליטא וגם הראי"ה עצמו לא נהגו לומר 'הוא רחום' בלילי חולו של מועד ויכן נוהג גם הרב שריה דבליצקי שליט"א בבית מדרשו, והוא ממליץ לאמץ מנהג זה. חוברת זו מסיימת לדבריו את סידרת החוברות אותה התכוין לכתוב על קשרי הראי"ה עם גדולי דורו; יישר כוחו של הרב כנרתי על העבר, וברכה להמשך יצירה ספרותית-תורנית איכותית כיד כשרונו וחריצותו.

מגילת אסתר עם פירוש תכלת מרדכי. מאת הרב אברהם קורמן ז"ל. ת"א תשס"ו. 58 עמ'. (050-5714179)

מעבדונו של הרב קורמן, הידוע בחיבוריו התורניים-מדעיים-פופולריים, יצא לאור פירוש למגילת

אסתר, ובו בין השאר תיאור מלכות אחשוורוש על פי כתבי היסטוריונים עתיקים, ובירורי פרשנות הלכה ומנהג מנקודת מבט תורנית-היסטורית. כך למשל מיישב המחבר המנוח את התמיהה מדוע רק 'הרכש' כתוב בלשון יחיד בתיאור (ה, י) 'הרצים בסוסים רוכבי הרכש' וכו' - בעזרת תמונה של פסלון מזהב מאותה תקופה (נמצא כעת במוזיאון הבריטי בלונדון) המציג שני שליחים העומדים על 'רכש' [=מרכבה מהירה לדעת המחבר] אחד הרתום לשני סוסים...

Saul Lieberman and the Orthodox. Marc B. Shapiro. Weinberg Judaic Studies Institute, University of Scranton. Chicago, 2006, 54 עמ' באנגלית, 44 בעברית (shapirom2@UofS.edu).

פרופ' מלך שפירא עוסק כבר שנים רבות במחקר דמויות ותהליכים הקשורים לציבור שומר המצוות בדורות האחרונים ויחסו לעולם המודרני. שני הכרכים של אגרות הגאון ר' יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל והכרך באנגלית על תולדות חייו שהתפרסמו לפני כמה שנים היו רק צעד אחד, משמעותי אמנם, מבין מחקריו הרבים בנושא (חלקם פורסמו ב'המעין'). פרופ' שאול ליברמן הוא אחת הדמויות הבולטות הקשורות לתחום זה, שהרי הוא התחיל את דרכו כאחד מעילויי ישיבות ליטא וירושלים ש'פזל' מעט לעולם המחקר והאקדמיה (את ספרו 'יוונים ויוונות' כתב כשהוא משמש כראש 'מכון הרי פישל', מכון מחקר תורני ובית מדרש לרבנים ודיינים בירושלים), וסופו ששימש כמורה (משנת ת"ש) ואח"כ כראש הסמינר הקונסרבטיבי בניו יורק, כשהוא מפרסם כרך כרך את פירושו הגאוני 'תוספתא כפשוטה' ואת מחקריו האחרים. סקרנותו של שפירא בענין יחסו של ליברמן לעולם האורתודוקסי ויחסו של זה אליו התעוררה לפני שנים, כאשר פגש בספריית אוניברסיטת הרוורד שבארה"ב חוקר תורני איש סאטמר שהתעניין בחידושיו של פרופ' ליברמן, ואף התייחס אליו בכבוד רב. המחבר מצליח להוכיח שליברמן ועוד כמה מחכמי התנועה הקונסרבטיבית בזמנם זכו לעיתים לייחס של כבוד מצידם של כמה מגדולי הדור הקודם, אך הוא מדגיש שאין דין תנועה זו בדורנו כדינה לפני שהתרחקה כל-כך מהמחוייבות להלכה, אולי גם משום שהשפעתו החיובית של ליברמן התפוגגה בה עם השנים; שהרי פרופ' ליברמן עצמו נשאר קשור בטבורו לעולם האורתודוקסי, והמכתבים שמפרסם פרופ' שפירא לראשונה בחוברת זו מצביעים על כך שהוא התכתב בענייני הלכה עם תלמידי חכמים חשובים, ביניהם הרבנים הראשיים הרב הרצוג, הרב ניסים והרב אונטרמן זצ"ל, ושהמחוייבות שלו לשמירת מצוות היתה מלאה ולמיטב ידיעתי גם לא נשמע מעולם רינון על הקפדתו האישית בשמירת מצוות. אך מצד שני - הגמגום בהתייחסות לעיקרון 'תורה מן השמים' בתנועה הקונסרבטיבית, המחוייבות המוגבלת של רבים מחבריה ואף 'רבניה' להלכה המקובלת (התרת גרושה לכהן, היתר חילול שבת לצורך 'תפילה בציבור', ועוד רבים) והיחס החופשי והביקורתי כלפי גדולי ישראל מכל הדורות מצד רבים מראשי התנועה, הרחיקו את היהדות שומרת המצוות מתנועה זו, וגרמו בצדק לייחס חשדני גם כלפי ראשיה וחכמיה. המדור העברי בחוברת כולל בין השאר מכתב מאת החזו"א זצ"ל אל קרובו שאול ליברמן משנת תרצ"ו ('לשמחת לבבי הגיעני מכתבך... ואחתום שלו' וברכה באה"ר, אי"ש), דברי ביקורת חריפים שכתב פרופ' ליברמן לחוקר מפורסם שזילזל במחקריו בכמה מגדולי הדורות, ו'פסק הלכה' מנומק שלו שאסר על התנועה הקונסרבטיבית למנות 'רבניות' (פסק שהתנועה הקונסרבטיבית לא שמעה לו). אחד ה'חידושים' שבחוברת הוא עדויות שמביא שפירא על כך שכמה חוקרים תורניים ידועים ז"ל שימשו בתקופות מסוימות כמורצים לתלמוד בסמינר הקונסרבטיבי, עובדה שאם היתה מתפרסמת בזמנם יתכן מאוד שהיתה גורמת להם אי נעימות רבה. פרופ' שפירא הולך ובודק במחקריו בזהירות רבה את ה'קו הלבן' שבין מחוייבות שלמה לתורה ולמצוות לבין שיתוף פעולה עם גופים ואנשים שנטו מן הדרך התורנית הכבושה, ועבודותיו החשובות מאירות פנים לאידועות בתחומים עדינים אלו, ועשויה להיות להן לעיתים אף משמעות אקטואלית.

פירוש לספר יחזקאל לרבנו יוסף ב"ר אברהם חיון הנשיא, ראש רבני ליסבון וגדל פרשני המקרא בפורטוגאל. יו"ל לראשונה ע"פ כת"י המכון ללימודם מזרחיים בפורטסבורג, בלוויית מ"מ, הערות נוסח וביאורים, מבוא, נספחים ומפתחות, מאת אברהם שושנה ומשה אהרן צפור. מכון אופק, ירושלים תשס"ו. שני כרכים. (02-6518521)

'הכל תלוי במזל', גם פירושי מקרא של גדולי הדורות. וכך קורה שפירוש מופלא, פרטני ומקיף לספר יחזקאל, מן הקשים והמסובכים שבספרי המקרא, פירוש הבנוי מצד אחד על גדולי הפרשנים מבין הראשונים (רש"י, רד"ק ועוד) ובמקביל מחדש דרכים ושיטות בפרטים ובכללים, שמחברו, מגדולי תלמידיו של ר"י קנפנטון 'גאון קשטיליה', נחשב בדורו כגדול מפרשי המקרא ושאר ר"י אברבנאל החשיב עצמו כתלמידו - יוצא לאור בפעם הראשונה רק בימים אלו. וגם זה כנראה לא היה קורה ללא ההשתדלות של מכון 'אופק' בראשות הר"א שושנה שליט"א, שהשיג את צילום כתה"י היחיד של הספר ששנים רבות היה עלום מעבר למסך הברזל, וההדיר אותו בההדרה מושלמת כדרכו, כשמסייעים בידו פרופ' צפור מרחובות והרב שביב מאלון שבות, ועוד צוות שלם, כל אחד מומחה בתחומו. כך בפרקי 'המרכבה' שהמחבר (בעקבות הרמב"ם בהל' יסודי התורה ובמורה הנבוכים) פירש בדרך ה'חוכמה', הכוללת כחלק מדרכו של יחזקאל להשגת הנבואה את הבנת סודות מבנה היקום - סייע למהדיר הרב שי ואלטר, ראש המכון ללימוד התכונה היהודית שע"י ישיבת כרם ביבנה, שאף הוסיף נספח שמבדיר בקיצור ובבהירות את ענייני 'תורת הגלגלים' העתיקה בהקשרם ל'מעשה המרכבה' ואת פרקי בנין המקדש השלישי שבספר ההדיר בהרחבה הרב זלמן קורן מירושלים, מגדולי המומחים היום בחקר המקדש ובניינו, שגם הוא הוסיף נספח רחב על מבנה הבית השלישי לפי שיטת ר"י חיון בהשוואה לשיטות אחרות, בליווי תרשימים מאירי עיניים. במבוא המקיף ניתן המהדיר את שיטתו של ר"י חיון בפרשנות המקרא בכלל וספר יחזקאל בפרט, והראה את תרומתו הייחודית והגאונית במישורים שונים, ובמיוחד במישור החינוכי-הגותי, שהיה כה נחוץ לדורו שנרדף ונלחץ ע"י הנוצרים פיסית ורוחנית וציפה לתשובותיהם של גדוליו בענייני אמונה (ותשובות שהידועות שבהם נמצאות בספרי ר"י עראמה ור"י אברבנאל). המבוא מכיל גם בירורים בנושא הגותי הפילוסופי של ר"י חיון כפי שהיא משתקפת בספרו זה ובספרים אחרים, וכמובן את תולדות חייו וכתביו (שעוד כמה מהם עתידים לצאת לאור בשנים הקרובות מכת"י בידי מכון 'אופק') ודרכו בפירושו (המהדירים מצאו שכמה מפירושו של ר"י חיון מצאו דרכם לפירושי ה'מצודות', וששיטתו דומה בכמה צדדים לשיטת המלבי"ם, שאולי הכירה מספריו המעטים שכבר נדפסו, ולבסוף תיאור דקדקני של כתה"י ושל דרך ההדרת הספר. הדקדוק בההדרה לשיטת הרב שושנה כולל למשל אפילו להכניס אותיות שנוספו לעיתים על ידו, בצדק, לכתוב החסר המקורי - לתוך סוגריים מרובעים בתוך המילה, להוסיף ניקוד חלקי בשעת הצורך, לפתוח ולסגור ציטוטים בגרשיים ועוד, דקדוקים שרבים ממהדירי כתבי-היד אינם מדקדקים בהם, ולעיתים יתכן שחלק מהקוראים יראו בהם הכבדה מיותרת; אך אין ספק ששיטה זו יכולים הקורא והלומד להיות בטוחים שעבודת ההדרה מדויקת ומושלמת, כדרכו של מכון 'אופק'. אין זה עיסוקו הראשון של הרב שושנה בפרשנות המקרא: נוסף לפירוש שלו על ספר שופטים 'דרך בינה' ההדיר כבר כמה פירושי קדמונים על איוב ומשלי, ועוד ידו נטויה בעז"ה.

קובץ בית אהרן וישראל. מאסף מרכזי לתורה והלכה לחו"ר הישיבות והכוללים של מוסדות סטאלין קארלין בארץ ובתפוצות. ירושלים, תשס"ו. [שנה כא, גליונות א-ו (קכא-קכו), תשרי-חשוון - אב-אלול]. (02-5 370106)
כתרת המשנה של קובצי 'בית אהרן וישראל' מטעה: לא רק 'חכמי ורבני' מוסדות התורה של

חסידות קרלין-סטולין מפרסמים את חידושי תורתם בחוברות אלו - אלא מגוון רחב מאוד של תלמידי חכמים ולומדי תורה מכל קצווי הקשת התורנית: חסידים ו'חזון-איש'ניקים, חרד"לים ו'ש"ס'ניקים, רבני עיר ודיינים מפרסמים ולידם אברכים ואף תלמידים צעירים. אין צורך לומר שבמדור 'גנוזות' מובאים דברי תורה של גדולי ישראל מכל הדורות ומכל הגלובוס, מבעלי התוספות ועד ר' יצחק קציגין (מרבני איטליה בדור שאחרי מרן הב"י, מר' אברהם 'המגיד' מטריסק מגדולי החסידות ועד האדר"ת רבן של פוניביז' וירושלים, מר' זרחיה גוטה ממזרעם תלמיד המהר"ט ועד ר' יעקב ענתבי מרבני דמשק (זה הושלך לכלא כדי שיודה בעלילת הדם, ויצא לחופשי רק בעקבות התערבותו של משה מונטיפיורי), רובם ככולם מתוך כתבי יד הנמצאים באוצרות ספרייתו של האדמו"ר מקרלין שליט"א, כאשר לכל פיסקה חדשה נוסף מבוא המתאר בקיצור את כל הידוע על מחברה ועל כתביו, ומצורפות לה ציונים והערות; אולם גם המדורים האחרים, 'חידושי תורה', 'בירורי הלכה', 'לשון חכמים' ו'מנהגי ישראל', וכמובן מדור ההערות ומדור הביקורת 'תיקוני סופרים', מהווים במה זמינה ומכובדת למאות עוסקי תורה מכל הסוגים לחדש, לסכם, להעיר ולהאיר, ואף לבקר ולהקשות, בקצרה ולעיתים אף באריכות. עורכי הקובץ מרשים לעצמם ולכותבים אף להיכנס ל'שדות מוקשים' של מחלוקות תורניות עמוקות: כך הם פרסמו בגליון הראשון של תשס"ו מאמר חריף של הרב דויד יצחקי נגד הגהות מסברא של הגר"מ מאזוז שליט"א בנוסחים מקובלים (מאמר אחר באותה סידרה התפרסם ב'המעין' ניסן תשס"ו [מו, ג] עמ' 67 ואילך), אך בסוף הגליון שאחרי התנצלו על כמה ביטויים קשים שהופיעו בו: 'במשך כל השנים נמנענו בס"ד מלהדפיס ביטויים מעליבים בתוך פולמוסים הלכתיים. לצערנו נשתרבבו כאלו בקובץ הקודם, וצר לנו בצערנו של גאון ות"ח, שאת מחילתו אנו מבקשים'; דהיינו: פולמוסים הלכתיים על גבי קבצי 'בית אהרן וישראל', גם ב'טונים גבוהים' - בבקשה, אבל בלי ביטויים מעליבים. אולם קשה כנראה להגדיר מהו בדיוק 'ביטוי מעליב' ובעיקר שהכל הרי ע"פ המבייש וע"פ המתבייש... מפני שבאותו גליון עצמו התקף חוקר תורני ידוע שליט"א מהדיר ותיק ז"ל, אם כי גם הוא ראה חובה לעצמו להתנצל על כך מיוזמתו בגליון הבא: הרב בצלאל דבליצקי, מהדיר הראב"ה, פרסם מאמר ובו שלל את דרך ההדרת הספר 'פירושי רבי יהודה החסיד על התורה', ספר שיצא עליו גם קצפו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בזמנו בגלל פיסקאות מוזרות ואף בעייתיות שיש בו, והוא אף האשים את המהדיר בזיוף; אולם בסוף הגליון שאחרי, תחת הכותרת 'מעוות לתקון', כותב הרב דבליצקי שידידו ר"מ פלס העיד בפניו שכל הפיסקאות שנחדשו בזיוף נמצאות במלואן בכתבי היד, 'לשוא איפוא נטפלה אשמת הזיוף' על אותו מהדיר... גם כמה מאמרים ותגובות בעד ונגד התכלת שחודשה בדורנו בציצית מצאו את מקומם בקבצי 'בית אהרן וישראל' אלו. בגל' ג מובאות הערותיו של הגאון ר"ד פרידמן מקרלין, גיסו של ר"מ פיינס שהיה ממחדשי היישוב בירושלים ובמושבות, על המבוא של פיינס עצמו לקונטרס 'עמק ברכה' מאת גיסו, בו ביטל רד"פ את החרם שהוטל נגד פיינס ע"י בית דינו של המהר"ל דיסקין; ע"פ הערות אלו מנסים העורכים לדייק מה בדיוק היה ייחסו של ר"ד פרידמן לגיסו בשלבים שונים של חייו. בגל' ה דן הדיין הרב שמואל יגר בשאלה המצויה על מי מוטל לשלם את העמלה של צ'ק שחזר: על המשלם - או על המקבל. מסקנתו היא שאם היה על המשלם לצפות שהבנק לא ישלם את הצ'ק בגלל ה'מינוס' בחשבון - הוא נחשב מזיק בגרמי וחייב, אך אם הצ'ק חזר מחמת טעות ברישום וכד' הוא פטור. בס"ה כמות המאמרים בקובצי 'בית אהרן וישראל' ואיכותם ומגוון הכותבים - מרשימים ביותר (ובכל גליון סביב 150 עמ' ויותר), ויישר כוחם של העורכים ושל האדמו"ר מסטולין-קרלין שליט"א המכווין את דרכם.

בדרך אבות. עיונים במסכת אבות. הרב יהודה שביב. מכון 'צומת', אלון שבות, גוש עציון. 278 עמ' [כריכה רכה]. (02-9932111)

ספר נוסף מפירות פירותיו של עלון השבת האיכותי 'שבת בשבתו' של מכון 'צומת'. במשך כמה שנים כתב הרב שביב, ר"מ ב'שיבת הר' עציון' ומבכירי מכון 'צומת', את הפינה 'דרך אבות' בעלון הנ"ל,

אחרי שלימד את פרקי אבות במסגרות שונות, נוסף ללימוד הקבוע שלו עם בני ביתו שנה בשנה. דרכו של המחבר היא שילוב של התבוננות רעיונית וספרותית, היסטורית ולמדנית, במשניות המסכת, בשילוב של ישן וחדש, היצמדות למילות המשנה וגם עלייה לרום רעיוניתה; לעיתים מובאים שלושה-ארבעה פרקים על משנה אחת, אולם במקרים אחרים מסתפק המחבר בדברים קצרים: למשל על משנה יב בפרק השני 'וכל מעשיך יהיו לשם שמים', מסתפק המחבר בציטוט לשונו המופלאה של הרמב"ם בפי"מ, שמצהיר בהתפעלות בלתי-מצויה שמשפט קצר זה הוא הוכחה ניצחת ל'כח האלוף' שבו כתבו חז"ל את פרקי אבות... בהמשך על פרק ה משנה כ מביא הרב שביב את תמיחת הקדמונים בדבר ה'קללה' שמחלוקת לשם שמים סופה להתקיים; לדעתו בירור האמת שלו גורמת המחלוקת שקול כנגד היזיקה, כל עוד ברי הפלוגתא כוונתם 'לשם שמים'. אם נצרף זאת למשנה הנ"ל המצווה שכל מעשינו יהיו לשם שמים - נמצא שחיפוש האמת שבמחלוקת הוא בדיוק שימוש אידיאלי בכל כוחות הנפש למטרה אחת, כפי עומק ציוויים של חז"ל במשנה הנ"ל לדעת הרמב"ם. הרב שביב מעיר שהמנהג הקדום ללמוד את פרקי אבות בצהרי שבתות הקיץ גדול כנראה כוחו מסדרי העדיפויות הרגילים במצוות תלמוד תורה, על פיהם עדיף הלימוד ההלכתי למעשה על לימוד ענייני מוסר והגדה. בשם אחת מתלמידותיו מביא המחבר (עמ' 11 הע' 8) שאין מתאים מקביעה ציבורית רחבה של לימוד ענייני דרך ארץ בימים שבין פסח לעצרת, כדי לתקן בכך את עוונם של תלמידי ר' עקיבא שמתו בימים אלו משום שלא נהגו כבוד זה בזה. ספר 'בדרך אבות' מצטרף למאות פירושים ובידורים סביב פרקי אבות, רבים מהם חדשים, ועוד כר נרחב נשאר לרוצה לברר לעצמו ולאחרים פנים נוספות במשניות אלו.

לשונה וסגנונה של מסכת אבות לדורותיה. שמעון שרביט. הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב (הפקה והפצה: מוסד ביאליק). באר שבע, תשס"ו. 280 עמ'. (08-6479640)

פרופ' שרביט כבר הוציא לאור בשנת תשס"ד מהדורה מדעית של מסכת אבות עם מבואות ונספחים, ועתה שב לעסוק בתיאור לשונם וסגנונם של משניות פרקי אבות והשינויים שחלו בהם במהלך הדורות; שהרי מאז תקופת הגאונים שנתפשט המנהג ללומדה בשבתות הקיץ הפכה מסכת אבות גם לחלק מסידור התפילה, עובדה שיש לה השפעה חשובה על גלגולי נוסחיה ושינויי סגנונותיה. בפירושי ובניתוחי מתבסס המחבר, נוסף על חכמת הלשון לענפיה, על פירושים קלאסיים של המסכת שיש בהם מגמה 'לשונאית' - הפירוש הקדום שבמחזור ויטרי מאת ר' יעקב ב"ר שמשון, הפירוש המיוחס לרב נתן 'אב הישיבה', פירוש 'מגן אבות' לרשב"ץ דוראן מאלג'יר ופירוש 'מלאכת שלמה' לר"ש עדני מתימן וצפת. מסקנתו היא שקיימת זיקה הדוקה בין לשונה וסגנונה של המסכת לבין לשון המקרא וסגנונו (מעבר למקובל בספרות חז"ל), ובניתוח לשוני ותוכני מדוייק ניתן לחשוף פירושים מקוריים, חלקם חדשים, לכמה ממאמרי המסכת. כך למשל מביא המחבר קובץ של מדרשים ודברי קדמונים המחזקים את הדעה שהגירסא המקורית בפרק א משנה ד היתה 'אל תרבה שיחה עם האשה, באשתו נידה אמרו ק"ו באשת חברו', כך שאין פסול לפי זה בריבוי שיחה עם אשתו הטהורה; ושרק בהמשך התפשטה הגירסא הרווחת היום: 'באשתו אמרו, ק"ו באשת חברו', דהיינו שאפילו עם אשתו הטהורה אין להרבות שיחה, משום ביטול תורה... בענין הכאוב של מחלוקת לשם שמים שסופה להתקיים (פ"ה מ"ז) מנסה המחבר להוכיח באותות ומופתים ש'מחלוקת' כאן הכוונה לקבוצה, לכת, וכלל לא לריב ומחלוקת, בדומה למשנה המובאת קודם (פ"ד מ"א) 'כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים'. מסייעת לפירוש זה העובדה שבכתבי יד מדוייקים לא נמצאת התיבה שבסיפא 'מחלוקת קורח ועדתו', וא"כ בטל הפירוש שהכוונה למחלוקת קורח מול עדתו; וכן שבמקורות קדומים קיימת הגירסא 'לשם מצוה' ולא לשם שמים, מה שמתאים יותר להתארגנות לשם מצוה שסופה להתקיים, ורק בדוחק אפשר להעמיד גם גירסא זו כמריבה לשם מצוה ח"ו. בעיניי פרק זה, העיון במבחר מאמרים של במסכת בהיבט לשוני,

הוא העיקרי בספר, ממנו ניתן לדלות הסברים מקוריים ולבסס על פיו פירושים ידועים; אולם אין ספק שיהיו כאלו שיתרשמו מאוד מהבירורים הלשוניים והפילולוגיים שבשאר פרקי הספר.

צהר. כתב עת תורני. יוצא לאור ע"י צהר - חלון בין עולמות. עורך: הרב עזריאל אריאל. לוד, תשס"ו (גליונות כד [חורף], כה [אביב], כו [קיץ]). (08-9152270)

בעקבות חוברת מיוחדת שיצאה לאור בסוף תשס"ה ובה מקבץ מאמרים העוסק באסון הגירוש של אותו קיץ (גל' כג), עוסקים גם רבים מן המאמרים בגליון הראשון של 'צהר' לשנת תשס"ז בגירוש ובנספחיו: האם היה איסור לשקר לשוטרים במחסום כסופים בדרך לגוש קטיף? (התמודדות הלכתית וחינוכית); עיון ובירור בערך הקדושת של מדינת ישראל בעקבות הגירוש; בחינה מחודשת של הידיעה-האמונה שלא תהיה עוד גלות נוספת; חילופי דעות ביחסנו להכרעות גדולי תורה המושפעות מדעת הסובבים אותם, ובדרך ההכרעה במחלוקת בין תלמידי חכמים בענייני ציבור; עיון בפרקי בריחת דוד מפני שאול בספר שמואל; ועוד. אולם נמצא מקום גם למאמרים בנושאים כמו בעיית העגונות והסכמי 'קדם הנישואין' הבאים לפתור אותה מראש, היחס ההלכתי והחינוכי להוצאת אצל נערים, ועוד. גליון האביב שוב עוסק רובו ככולו בעניינים שונים שברומו של העולם הדתי, ביניהם עד כמה יש להימנע מלהכשיל חילונים בעבירה - מן הפן ההלכתי (מאת הרב מיכאל אברהם) ומן הפן החברתי (מאת נדב שרבו) - כאשר שני המחברים ממעטים, כל אחד מטעמו, בחובת הערבות לאחינו שאינם שומרים מצוות; תגובות, חלקן כואבות, הובאו בהמשך החוברת, ותגובה מנומקת לשני המאמרים כתב הרב ד"ר דרור פיקסלר בסוף גליון כו. מאמר אחר שעורר תגובות עוסק בשימוש בפסיכולוגיה כדי להשפיע על המידות, וכן נמצא בחוברת מאמר של ד"ר יעקב אלטמן (שכתב בגליון הקודם של 'המעין' על ברכת 'שלא עשני גוי', הפעם על ברכת 'שעשני כרצוני'. גליון הקיץ של 'צהר' חזר לעסוק, רובו ככולו, בענייני גוש קטיף וצפון השומרון, במלאת שנה לגירוש היהודים מהם: מאמר מאת רבו של גוש קטיף, הרב יגאל קמינצקי, על ההיתרה-המצוה לסכן את הרכוש במאבק על ארץ ישראל; על כללי שמירת הצניעות במאבק על שלימות הארץ; על הביטחון, ההשגחה והתפילות ערב העקידה ובעקבותיה; על חיוב ברכת 'ברוך דיין האמת' וקריעה למגורש, למגרש, לצופה ולמאזין; ומאמר מקיף על פעילות 'מטה הרבנים' בגוש קטיף, שבראשו עמדו העורך, הרב עזריאל אריאל, ואשתו הרבנית עו"ס חדוה אריאל, המתאר את פעילותם של עשרות רבנים ורבניות שהתנדבו באותם ימי צרה להיות עם 'העם שבשדות'. המאמר כולל פרוטוקולים ותדריכים, הוראות ומסקנות ולקחים, ולוואי שלא תקום פעם נוספת צרה דומה, ולא יהיה שימוש ב'תורה' זו שנכתבה בדם הלב. הגל' נחתם בכמה מאמרים בעד ונגד חוקה בהסכמה ובעד ונגד הסכמה ל'ברית הזוגיות', ועוד. נדמה שהשכיחה מערכת 'צהר' לרכז סביב כתב-העת שלה דיונים ועיונים בסוגיות היסודיות המעסיקות את רבני הציונות הדתית, מנהיגי ציבור זה ומחנכיו; גליונות 'צהר' (כ-160 עמודים בכל גליון) מהווים פלטפורמה מרכזית וערוכה-היטב ל'מלחמתה של תורה' בעניינים אלו, ולמרות הדברים הכואבים והקשים בהם דנות לעיתים החוברות - הגישה הכללית הנושבת בהן, האופטימית במובהק, יש לה ב"ה על מה לסמוך. היטב בחר העורך הרב עזריאל לסיים את הקדמתו לגליון האחרון בשורותיו של ריה"ל: 'אשרי מחכה ויגיע ויראה עלות אורד... לעלו בשמחתך בשובך אלי קדמות נעורייך'.

מפתח לספר שפת אמת על התורה. מאת הרב ערן משה מרגלית. יוצא לאור ע"י המכון התורני, ישיבת אור-עציון, מרכז שפירא תשס"ו. 12+616 עמ'. (08-8502822)

המכון התורני בישיבת הר עציון כבר הוציא לאור, בין השאר, את ספרי 'שפת אמת' על התורה

והמועדים מאת האדמו"ר הגדול מגור במהדורה מתוקנת ומבוארת. כהשלמה למפעל זה יצא עתה לאור מפתח נרחב ומפורט לפי נושאים של כל האוצרות שב'שפת אמת' על התורה, ובעתיד יצא לאור גם מפתח על שאר כתבי השפת אמת. מאות הערכים שמופתחו, לחלקם הגדול גם ערכי משנה, מפנים לרבבות מקורות בכל חלקי ספרי שפת אמת, שעמהן ניתן להקיף נושא על כל צדדיו. מפתחות טובים מהווים סיוע שיש בו ממש לכל ספר רחב־יריעה, אך הם חיוניים בספר שבו מחברו עשוי לחדש ולהבהיר וללבן ענין שלם במילים ספורות במקום זה או אחר בספר, כפי שנהג כידוע ר' יהודה אריה ליב זצ"ל מגור במאמריו־ספריו. במבוא מתאר הרב מרגלית, איש הישוב כרמי צור ור"מ בישיבת אור עציון, את חששו מ'חיתוך' התוכן הכללי לפרטים ממופתחים, בעיקר מפני שבכל לימוד ב'שפת אמת' עשויים להיגלות עולמות נוספים, ואין לדבר סוף; זו אחת הסיבות שהוא ניסה להימלט ממיפתוח שיש בו פרשנות, ולהותיר ללומד להבין בעצמו את דברי הרבי זצ"ל במקום שההבנה תלויה בגישה ובתפיסה ואינה חד־משמעית. בתחתית כל עמודי הספר נמצאת מקראה לסימונים הקצרים במפתח, ויש בכך סיוע רב לקורא. חשוב להדגיש שמספרי העמודים במפתח מפנים לספרי השפת אמת במהדורת 'אור עציון', כך שהתועלת שבמפתח מיועדת בעיקר למשתמשים במהדורה זו. תריסר עמודים ובהם תוכן הנושאים שבמפתח מקדימים את גוף הספר, ובהם הייתי מציע כמה שיפורים: למשל, לענ"ד חבל להפנות לערך שיש בו רק הפנייה לערך אחר, כך שאחרי דפדוף של מאות עמודים יגיע הקורא להערה 'עי' ערך פלוני' במקום אחר; עדיף כבר בתוכן הנושאים עצמו להפנות לערך ה'נכון' (כך למשל בערך 'שמחת תורה' מפנים בתוכן הנושאים לעמ' 646, כדי למצוא שם הפנייה 'עי' סוכות'); אך הערך סוכות עצמו כולל 14 ערכים ראשיים ובהם עוד כ־40 ערכי משנה, ועדיף היה להפנות מיד בתוכן הנושאים לעמוד המתאים בתוך הערך 'סוכות'. כמו כן כדאי להזיח פנימה שורות שהן המשך משורה קודמת ואינן ערך חדש, כדי למנוע בלבול ממי שמחפש ערך מסויים על פי סדר הא"ב. הערות קטנות אלו אינן פוגמות בעיקר, ויישר כוחם של פותחי־השער לתורת ה'שפת אמת'.

קונטרס זכרון להגאון בעל ה'שרידי אש' רבי יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל, לרגל יום השנה ה־40 לפטירתו. ירושלים, תשס"ו. נט עמ'. (02-5619639)

ביזמת האגף לתרבות תורנית בעיריית ירושלים התקיים בבית הכנסת של העירייה ערב עיון לזכרו של הגר"י ויינברג זצ"ל במלאת ארבעים שנה לפטירתו, וכרוחו של הגר"י נכח בו ייצוג 'ממיטבה של היהדות הנאמנה לחוגיה ולענפיה', כדברי עורכי החוברת, בה מלוקטים הדברים שנישאו באותו ערב. בין הדוברים היו ראש ישיבת קמניץ בירושלים הרב שיינר שליט"א, שכבן מונטרה (העיריה בשווייץ שבה שהה הרב זצ"ל מאחרי המלחמה ועד סוף ימיו) דיבר על הרב מנקודת מבט אישית, והדיין הרב שמואל חיים דומב, מעורכי הספר 'חידושי בעל השרידי אש', שתיאר את 'החלק השישי' של השו"ע, החלק המיוחד לרבנים, שעל פיו הם אמורים לדעת מתי להחמיר ומתי להקל, מתי להגיב ומתי לידום, ועד כמה הרב ויינברג היה בקי בחלק זה. המחנך והפסיכולוג הרב זאב חיים ליפשיץ תיאר את ימיו בצל הגר"י, כאשר זכה אף לסייע לו לעיתים בכתיבת תשובותיו; בין השאר סיפר שבין גדולי דורו העריץ הרב בעיקר את 'החפץ חיים' מכאן ('כששוחח עמי אודותיו בכה בדמעות שליש מרוב התפעלות על טוהר שלמות צדקתו') - ואת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (הצעיר ממנו!) מכאן. הרב ויינגרט, שהרב ויינברג היה לו כעין אב וסב ורב כאחד (והוא גמל לו על כך לאחר שנים בהוצאת מהדורות חדשות ומתוקנות של כתביו), סיפר על רגשותיו של ילד הגדל על ברכיו של גדול הדור, המשלב בדרכי חינוכו 'צדקה' ו'משפט', רחמים ודין; כך למשל המחמאה שבה היה 'מלטף' את תלמידו בעקבות תירוץ מוצלח שלו, כללה בדרך כלל לא יותר מאשר את המילים 'מען קען עס זאגן' - זה ניתן להיאמר...

לוח דבר בעתו ה'תשס"ז. יפרד והיה לשהה ראשים: סדר היום, עתים לתורה, דברי הימים, יבנה המקדש, קרבה שנת השבע ומעשה בראשית, וכן שער זמנים בעתם. מאת הרב מרדכי גנוט. בני ברק, תשס"ז. 1338+150 עמ'. (057-3171806)

שוב מציג לפנינו הרב גנוט ספר-לוח מלא וגדוש, ה"ב בסידרת לוחות 'דבר בעתו'. נוסף למבואות ולנספחים, למפתחות המפורטים ולהערות המחכימות (ולעיתים אף שנונות...) מכל הגוונים והסוגים, זהו בעיקר לוח שמפרט את ההלכות והמנהגים המלווים יהודי מכל העדות והתפוצות במשך כל היממה, בכל אחד מימות השנה. מצויים בו גם כל זמני היום בהלכה, כל מתכונני השיעורים הידועים (דף יומי, הלכה יומית וכד', למעלה מעשרים 'מתכונים'), אירועים חשובים מבריאת העולם ועד ימינו, ומידע אסטרונומי 'יהודי' וכללי (ובנוסף נספח המסביר במילים פשוטות בפרוטרוט את כל מושגי הראייה והצפייה האסטרונומיים; בתוכו מעיר המחבר שאינו נכנס כלל לשאלה העתיקה מה חג סביב מה - כוכבי הלכת סביב השמש או להיפך, ובדבריו נקט פעם כד ופעם כד' 'כנוח עלינו רוח הכתיבה, ולפי נוחות הענין לסבר את אנוני הקוראים ועיניהם'). הלוח משובץ בהערות ותגובות של קוראים ללוחות הקודמים בשם 'אומרך, כאשר לשם הקיצור המגיבים מצויינים במספרים, ואחד המפתחות בסוף הכרך בשם 'שלי ושלכם שלהם הוא' מפענח את זהותם (אני הקטן למשל מסומן במספר 436, כאשר בלוח זה הגיע מספר המגיבים שהובאו דברים בשמם כבר ל-999). מדי פעם מרחיב המחבר בענין מסויים; כך למשל בר"ח סיון מוזכר מנהג ק"ק ורמיישא להתענות באותו היום בעקבות הטבח שאירע בו במסע הצלב הראשון בשנת ד' אלפים תתנ"ו, והמנהג העתיק והתמוה להתפלל - כאשר הוא חל כמו השנה בע"ש - מנחה של תענית מעט אחר חצות היום ומיד אח"כ מעריב של שבת [1], ועל-אתר מובאת בשלמותה תשובה הדוחה את המנהג מכל וכל משו"ת 'שבות יעקב' בתוספת הסברים וחשבונות-זמנים מפורטים, הגנה על המנהג מאת בעל 'פנ"י' כולל הערה היסטורית על זיהוי אחד ממקורותיו, והפנייה מפורטת למקורות אחרים הדנים בפרשייה הלכתית-היסטורית תמוהה זו. בערבי שבתות חנוכה מפנה אותנו הרב גנוט להערותו ליום-השישי-הקצר עש"ק פרשת וישלח, שיש להזדרז ולקבל שבת במועד, ולא לצאת בנסיעה לעיר אחרת פחות משעתיים וחצי לפני כניסת השבת; והוא מסיים (בשם מס' 160...): 'אשרי שאינו מחכה ומגיע לקץ'... המחבר נזהר שלא 'לדרוך על מוקשים', ולכן יום העצמאות כמובן שאינו נזכר בה' באייר במדור 'דברי הימים' אפילו ברמז (ואין צריך לומר שאינו מוזכר כלל במדור המנהגים), אולם 'יום ירושלים' דווקא כן מוזכר ברמז: בב"כ באייר נוספה הערה ש'חגיגות יום ירושלים מקשות על התחבורה בעיר בכלל ובעיר העתיקה בפרט. החכם עיניו בראשו לכלכל צעדיו בתבונה בנסעו להתחנן בכותל המערבי... בלוח שנה זו משובצת הרבה הערות והלכה בענייני השמיטה הבעל"ט בשנה הבאה, בנוסף לתזכורות שנמצאות בלוחות כל שנה להלכות שיתקיימו בפועל כשייבנה ביהמ"ק בעז"ה בקרוב.

שבילי דירחא. ביאור פשוט והקדמה לסוגיות של קידוש החודש. מעובד עבור לומדי הדף היומי מסכת ראש השנה. אברהם יעקב גולדמינץ, ירושלים תשס"ז. 95 עמ', כריכה רכה, בצירוף תרשימים. (0544-474655)

לומדי הדף היומי החלו עתה את הלימוד במסכת ראש השנה, שרבות מסוגיותיה גורמות 'כאב ראש' אמיתי ללומדים רבים בגלל ענייני קידוש החודש ועיבוד השנה שבהן הן עוסקות. קשה מאוד להבין סוגיות אלו בלי רקע תורני-מדעי מסויים לפחות, שיבהיר מושגים ועובדות על מהלכי כדור הארץ, השמש, הירח והכוכבים, ועל משמעות מהלכים אלו לקביעת תאריכי השנה והחודש לפי ההלכה. הרב אב"י גולדמינץ, מבכירי ישיבת 'מיר' בירושלים ומחוקרי 'מכון שלמה אומן' שבשעלבים, 'סופר מהיר' שכבר זכה לחבר ולהדיר כמה ספרים ועשרות מאמרים, נטל על עצמו לסייע ללומד הפוטנציאלי להגיע להבנה בסיסית-לפחות בסוגיות הגמרא העוסקות בקידוש החודש וכד'. ההתחלה כללה דפי מבוא ורקע שהוגשו ללומדי הישיבה, וההמשך היה הוצאתו לאור בשנת תשס"ה של הספר

'שבילי דירחא' במהדורתו הראשונה (2000 עמודים בכריכה קשה). אמנם מבינידבר בתחום זה טענו שהרקע המדעי של ענייני קידוש החדש בספר שטחייחסי, אבל אפשר להניח שהמחבר לא כיוון את דבריו אליהם – אלא אל הלומדים שמעוניינים 'לעבור את הדף בשלום', ק"ו כאשר מדובר על המהדורה המקוצרת המעובדת במיוחד ללומדי הדף היומי. יש בה שני חלקים, חלק ראשון בן כ-30 עמודים הכולל שש מבואות – על קביעת זמנים, על חודשי החמה ושנת הלבנה, על ההבדלים בין האסטרונומיה המודרנית לבין התכונה החז"לית, על המולדות לסוגיהם, על תנועת המזלות ועוד ועוד, והחלק השני כולל ביאור של הגמ' ומפרשיה כסדר הסוגיות (בעיקר דפים ה, יא, ו-יט-כה).

שו"ת זכרון יהודה לרבנו יהודה בן הרא"ש זצ"ל. יו"ל מחדש ע"פ כת"י ודפו"ר, עם תשובות חדשות מכת"י, צוואת רבינו וליקוטים מדבריו ע"פ כת"י ודפוסים, שרידי ספר 'חוקת התורה' מכת"י והווידי המיוחסים לו, מבואות, מקורות, הערות, נספחים ומפתחות. ההדיר אברהם יוסף חבצלת, ערכו א"י גולדמינץ ויואל קטן. מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים, מכון ירושלים תשס"ה. 54+רמז עמ' (02-6510268) [כתב: יעקב קאפל רייניץ]

מאה ושישים שנה מאז נדפס לראשונה שו"ת זכרון יהודה [ברלין תר"ו] זכינו למהדורה חדשה על פי כתבי יד, מעוטרת בהערות הכוללות שנו"ס, ביאורים וצינונים למקבילות, כיד הבקאות הטובה על המהדיר והעורכים. במבוא, המשתרע על כחמישים עמודים, נמצאת סקירה רחבה על משפחת הרא"ש ותולדותיה, כאשר עיקרה מוסב כמובן סביב לאישיותו של ר' יהודה בן הרא"ש, תולדות משפחתו, דרכו בפסק הלכה, הנהגותיו ועוד. המהדירים עשו במבואם שימוש רב בספרו החשוב של פרופ' אברהם חיים פריימן ה"ד על הרא"ש ומהדורה עברית – מוסה"ק תשמ"ו; על מהדורה זו כתב ר' יונה עמנואל זצ"ל סקירה מפורטת ב'המעין' תשרי תשמ"ז עמ' 63 ואילך, אולם נטו במקרים רבים ממסקנותיו, כמו למשל בענין שנת פטירתו של הרא"ש (ראה במבוא עמ' 28-29), עובדה שיש לה משמעות רבה לתולדות כל משפחתו. לתשובות שנדפסו בדפוס הראשון נוספו במהדורה זו עשרות תשובות מכת"י מאת ר' יהודה ומאת חכמים אחרים מבית מדרשו, נוספה צוואתו של רבנו יהודה אשר ציווה על בניו 'לקרותה בכוונה פעם אחת בחודש' (ראה שם עמ' קעד), ושלושה וידויים לתפילות יום הכיפור המיוחסות לו, כל אלו מתוקנים, מוערים ומוארים. רוב התשובות בספר עוסקות בענייני אה"ע וח"מ, ומקצתן בידינו או"ח (בעיקר ברכות ושבט). הספר מלווה במפתחות שונים; בעמודים האחרונים נמצאת רשימה של רבנים ומחברים המוזכרים בספר, אך חסרה רשימה של אנשים אחרים המוזכרים בספר כבעלי הדין וכד', כפי שנמצא במהד' ברלין תר"ו ויש לציין שהמהדירים השמיטו גם את ההסבר לזהותו של דון פידרו הנזכר בסי' סד, הסבר שנמצא בעמוד האחרון של מהדורת ברלין). בדרך כלל הקפידו המהדירים להפנות בהרחבה למקורות ההלכתיים שבדברי רבנו יהודה, אך קימצו במראי מקומות למקורות המאמרים האגדיים והמליצות שבדבריו, וחבל. בקשר לנאמר בצוואת רבנו 'יותר עונש לאדם ההורג את עצמו מהורג את אחרים' היפנו המהדירים לגמ' ב"ק צא, ב, והמעייין שם ימצא דיון בענין ההורג את עצמו – אך לא ימצא את המקור לקביעת רבנו שעונשו חמור יותר מהורג את אחרים; לדעת אפשר שכתב כך מסברא, שהרי ההורג אחרים כפרתו היא מיתת ב"ד עם תשובה, מה שאין כן ההורג את עצמו שנדון בדין שמים בלי שכיפר על חטאו. סוף דבר: מהדורה זו מצטרפת לתפארה למהדורות הרבות החדשות המדובבות שפתי ישנים, מנוקות משגיאות (לדוגמא: בשורה הראשונה [1] של סי' א נוספו במהדורה זו שבע מילים שנשמטו מדפוס ברלין [בניגוד לכלל 'שאיין אדם מחסר בראש דבריו', עי' ר"ן על נדרים ב, ב ד"ה פתח], שבלעדם קשה להבין את המשפט), מבוארות ומוארות בהערות שוליים מאירות עיניים. חמרא למריה – מכון 'שלמה אומן' שהוציא לאור את הספר עם 'מכון ירושלים', וטיבותא לשקייה – המהדיר הרב א"י חבצלת שליט"א והעורכים הרבנים א"י גולדמינץ ויואל קטן יצ"ו לאוי"ט.